

DANIELA SLANČOVÁ, STANISLAVA SPÁČILOVÁ, MICHAL BOČÁK, MARTINA BODNÁROVÁ, MIROSLAVA GAVUROVÁ, JANA KIČURA SOKOLOVÁ, JANA KLINGOVÁ, JOZEF MERGEŠ, ANNA TIMKOVÁ LAZUROVÁ, ÚVOD DO ŠTÚDIA INTERAKTÍVNEJ ŠTYLISTIKY I, II, Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2022.

Daniela Slančová, Stanislava Spáčilová, Michal Bočák, Martina Bodnárová, Miroslava Gavurová, Jana Kičura Sokolová, Jana Klingová, Jozef Mergeš, Anna Timková Lazurová, *Introduction to interactive style research I, II*

Přední představitelka slovenské stylistiky Daniela Slančová se v posledních letech netajila tím, že svou impozantní vědeckou (a pedagogickou) dráhu hodlá završit reprezentativní, bilanční stylistickou publikací. Slýchali jsme to od ní a jejímu záměru jsme věřili – přitom jsme si ale nedokázali představit, čím nás tato osobně tak skromná badatelka nakonec ohromí. Se svými spolupracovníky (celkem devítičlenný tým) vydala dvousvazkové kompendium o celkovém rozsahu 950 stran. Na textu publikace má D. Slančová největší autorský podíl, řadu kapitol nebo podkapitol napsala sama nebo se na jejich sepsání podílela; přinejmenším stejně však je třeba ocenit to, že dokázala pro tento mimořádně náročný úkol získat kvalitní spoluautory (většinu z nich k tomu při svém dlouholetém působení na prešovské filozofické fakultě připravila), že je dokázala inspirovat, sjednotit a důsledně vést.

U tak rozsáhlé publikace se zdá překvapující, že by mělo jít o „úvod do studia“, to však hlavní autorka zdůvodňuje hned v předmluvě: podle ní si stylistika klade tak zásadní otázky, že jakkoli rozsáhlé pojednání může představovat jen úvod k dalšímu hledání odpovědí. Kromě toho je v předmluvě zdůrazněno, že jde o učebnici, což se odráží v celém systematickém výkladu. Autoři¹ předkládají originální koncepci „interaktivní stylistiky“, ale nad snahou o originalitu zde převládá poctivá služba studentům: základní pojmy stylistiky jsou podrobně uváděny, vysvětlovány a zasazovány do přílehlavých kontextů; kompozice celé „maxiučebnice“ je přehledná a promyšlená. Učebnice se samozřejmě nemusí vyhýbat hojnému citování a parafrázování – naopak je cenné, že autoři přivádějí studenty k profilovým dílům stylistiků (a nejen stylistiků) slovenských, českých i zahraničních.² A co je třeba snad nejvíce vyzdvihnout a ocenit: všichni autoři doprovázejí výklad ve svých kapitolách dobře zvolenými, výstižnými a živými ukázkami aktuální komunikace, které podrobně a erudovaně interpretují.

Po předmluvě, která je především návodem k užívání učebnice, zařadila D. Slančová nedlouhou, ale závažnou první kapitolu věnovanou vymezení **předmětu stylistiky**. Ukazuje, jak jsme se ještě v poměrně nedávné době museli vyrovnávat se skeptickými názory na stylistiku jako jakousi „popelku“ mezi jinými jazykovědnými disciplínami, eklektickou, nedostatečně soustavnou a málo rozpracovanou, nebo na stylistiku jako přehnaně ambiciózní „supervědu“... Pozici stylistiky jistě prospěl tzv. komunikačně-pragmatický obrat, ale až v posledních desetiletích ji lze pokládat – podle autorů recenzované knihy – za pevně etablovaný, sebevědomý vědecký obor. (Srov. i reflexi této situace u J. Hoffmannové, 1997.) Stylistika je zde vymezena jako lingvistická disciplína, která zkoumá variabilitu jazykové (verbální) i neverbální interakce. Široce chápáná interakce zahrnuje interakci účastníků komunikačního aktu, interakci stylistických a stylových kvalit i interakci jednotlivých stylistických subdisciplín. K této vzájemné interakci pojmů, jednotek i složek stylistiky přistupují autoři komplexně, procesuálně a interdisciplinárně.

¹ Dovolím si dále používat generické maskulinum; pro upřesnění uvádím, že jde o sedm autorek a dva autory.

² Snad jen v některých kapitolách se zdá závislost autora/autorky na citovaném odborníkovi až přehnaná a jednostranná: poměrně krátká kapitola o translační stylistice (asi 15 stran) působí z velké části jako převyprávění prací J. Boase-Beierové, odkazů typu „podle Boase-Beierové“, „jak připomíná Boase-Beierová“, „Boase-Beierová také konstatuje...“ jsem napočítala asi šedesát.

O autorství 2. kapitoly se podělili D. Slančová a M. Bočák a jako základní stylistické pojmy do ní vybrali *interakci*, *komunikaci*, *jazyk* a *styl*. Verbální **interakce** je představena na pozadí interakce sociální, tj. vzájemného působení, koexistence, součinnosti a ovlivňování lidí a jevů; rozlišuje se interakce přímá a zprostředkovaná (mediovaná). Dále se přechází od interakce ke **komunikaci**, od interakčního aktu k verbálnímu komunikačnímu aktu. Proti spíše technickému pojetí komunikace (jako přenosu informací) se staví pojetí „kulturální“ (vytváření kultury a její uchovávání v čase); stylistika může využívat obě perspektivy v jejich komplementárnosti. Připomínají se komunikační modely C. E. Shannona, H. D. Lasswella a pro stylistiku nejvíce relevantní, známý model R. Jakobsona (zahrnující typologii jazykových funkcí). **Jazyk** je vyložen shrnujícím způsobem, jako systém a komplex jednotlivých subsystémů (dimenzí), ale také jako fenomén podmíněný biologicky, motivovaný kognitivně, osvojovaný a používaný sociálně.

Dalších více než 70 stran druhé kapitoly využila D. Slančová k výkladu centrálního pojmu **stylu**. Po historicko-etymologickém přehledu přibližuje autorka některé výrazné koncepce stylu: pojetí individuální, expresivní (výrazové), funkční (účelové), selektivní (výběrové), sociolingvistické a kvantitativní. Předkládá zde definici stylu, která prostupuje všemi kapitolami knihy: „Styl je individualizovaný způsob verbální interakce, který v konkrétním komunikačním aktu získává kvalitativní platnost.“ (s. 62) K tomu dodává, že styl funguje jako organizující činitel textu a že má složku procesuální (produktivní a receptivní) a složku rezultativní; připomíná také funkce stylu vydělené K. Hausenblasem, 1987 (funkci integrační, charakterizační, sémantickou a estetickou).

Postupně autorka zavádí další pojmy; za náročné (zejména pro studenty) pokládám rozlišení **stylistických a stylových kvalit textu**, a v souvislosti s tím **stylizačních a stylotvorných procesů** (s. 63–64). (Naštěstí se obě dvojice v celé publikaci vyskytují téměř vždy pospolu, striktní oddělování tu není možné ani potřebné.) Pojmenovány jsou všechny složky komunikační situace a různé typy **nořem**: sociální, komunikační, neverbální a verbální, registrové a žánrové.³ Profilovým konceptem pro celou publikaci je také **stylém**,

³ K tomu poznamenejme, že na konceptu **registru** je do značné míry postaveno celé dílo D. Slančové a její prešovské školy; je pro ni něčím tak samozřejmým, že ho využívá průběžně už v celém prvním svazku publikace, ačkoliv oddíl „vymezení komunikačního registru“ přichází až na počátku svazku druhého. Dále stojí za poznámku, že se zde nemluví přímo o normách stylových, jak je známe např. z české práce A. Jedličky z r. 1982.

jednotka chápaná většinou stylistiků spíše deviačně, jako výskyt nápadného, příznakového prostředku na pozadí neutrálního okolí; zde je vymezen (s. 96) jako kognitivně-pragmatická jednotka stylistické a stylové kvality, nesoucí elementární stylistickou informaci. Styl jako způsob verbální interakce se pak utváří synergií stylémů.⁴ Oddíl o stylu autorka uzavírá klasifikací **druhů stylu**: klasifikací vertikální (styl vysoký, střední a nízký; výslovnostní styly) a horizontální (styly objektivní a subjektivní, styly funkční v podání různých stylistiků). V recenzované publikaci se pracuje se stylem singulárním, se stylem individuálním personálním a individuálním skupinovým. Styl funkční (sociální, sociálně-funkční) je tu nahrazen makrosociálním komunikačním registrem (s. 128).

3. kapitola má povahu obecně metodologickou a název „Způsoby zjišťování stylistických a stylových kvalit textu“. Studentům se nabízí podrobné představení základních kroků výzkumného procesu (jakéhokoliv, ne pouze stylistického, s definicí analýzy, hypotézy, strategie aj.) a dále pak rozlišení metod kvalitativních a kvantitativních (zejména přístupu korpusové stylistiky). Jako metodu interpretace textu lze podle autorů využít i soustavu výrazových kategorií Fr. Mika. Vlastní metodou interaktivní stylistiky je hledání stylistických a stylových kvalit (hlavně prostřednictvím stylémů). K těmto oddílům D. Slančové připojuje M. Bočák rozbor metodologie analýzy diskursu, resp. kritické analýzy diskursu, opřený o přístupy M. Foucaulta a N. Fairclougha.

Pak už následují v obou svazcích kapitoly (4–19) věnované jednotlivým stylistikám a „substylistikám“. Stostránková kapitola o **lingvostylistice** (sepsaná pěti autory) se člení na fonostylistiku, lexikální stylistiku, morfo­stylistiku a syntaktickou stylistiku: morfo­stylistika je přitom pojata jako stylistika slovních druhů a rozdělena na stylistiku substantiv, adjektiv atd.; a lexikální stylistika zahrnuje 17 krátkých oddílů nazvaných Stylistika ... motivovaných lexikálních prostředků (tj. motivovaných paradigmaticky, fónicky, slovotvorně, sémanticky, morfologicky, syntakticky, interlingválně, abreviačně, frazeologicky, onymicky, expresivně, registrově, terminologicky, sociolekticky, teritoriálně, temporálně a individualizačně). Jen pro názornost: stylistika expresivně motivovaných lexikálních prostředků obsahuje deminutiva, pejorativa, augmentativa, eufemismy, hypokoristika ad.; sociolekticky motivované lexikální prostředky

⁴ I tady – a leckde jinde – zaznamenávám určitý rozpor mezi vysoce odbornou povahou některých výkladů nebo definic na jedné straně a „učebnicovým“ zaměřením publikace na straně druhé.

jsou profesionalismy, slangismy a argotismy; a temporálně motivované jsou archaismy, historismy (společné označení antikvarismy), neologismy.

Kapitolu J. Klingové o **paralingvostylistice** je třeba vyzdvihnout, protože s takto zaměřenými výklady se ve stylistických publikacích setkáváme málokdy, i když podle řady výzkumů je podíl neverbálních prostředků na našem vyjadřování velmi vysoký (uvádí se 50 % i více). Autorka se věnuje hlavně stylistickým funkcím a účinkům prostředků vizuálních (nikoli zvukových, které byly probrány ve fonostylistice) a probírá postupně grafiku, kinetiku (sem patří mimika, gestika, posturika a proxemika), haptiku a olfaktoriku. Sleduje rovněž uplatnění paralingvostylistiky v jednotlivých komunikačních sférách (např. mediální, vzdělávací, náboženské a především ve sféře běžné komunikace). Oddíl nazvaný Multimodalita zachycuje specifické znaky textu mluveného, psaného, ale i online textu.

Naproti tomu pragmatický přístup se ve stylistice prosadil už dávno: na stylu komunikace (zejména komunikace efektivní, situačně přiměřené) se výrazně podílí dodržování či nedodržování určitých pravidel, především zásad formulovaných H. P. Gricem (maximy podřazené kooperačnímu principu) a G. N. Leechem (maximy podřazené principu zdvořilostnímu). K jejich prezentaci přidávají autorky kapitoly o **pragmastylistice** (S. Spáčilová a J. Klingová) pravidla vyplývající ze zákonitostí textové výstavby, formulovaná už ve starších pracích D. Slančové: je to princip postupnosti (součástí stylizačního procesu je členění textu na různě rozsáhlé jednotky), princip přehlednosti, princip ekonomie (zabraňující verbalismu, redundanci, mnohomluvným stylizacím) a princip expresivity. Podle autorek je expresivita imanentní součástí každé interakce, ale míra subjektivizace nebo emocionality může být různá; to je na konci kapitoly předvedeno např. na textu z bulvárních médií.

Autorkou kapitoly o **textové stylistice** je samozřejmě D. Slančová a zhodila se svého úkolu naprosto suverénně. V rozsáhlé kapitole předkládá studentům všechny základní poznatky z této oblasti (včetně známých sedmi kritérií textovosti de Beaugranda a Dresslera), ale v originálním uspořádání: rozlišuje pojetí textu komunikačně-pragmatické (opřené do značné míry o teorii mluvních aktů), strukturně-kompoziční (podrobný výklad o horizontálním a vertikálním členění textu, o koherenci a kohezi, o textových strategiích), kontextové (styl je ovlivňován kontextem vnitrotextovým, intertextovým, situačním a sociálně-kulturním) a sémiotické (text jako znak). Právem je nemalá pozornost věnována textu dialogickému, jeho výstavbě, vztahům mezi monologem a dialogem; ale

také textu epistolárnímu jako písemné variantě dialogu. Důležitý je poslední oddíl kapitoly, který nabízí „základy teorie žánru“: zabývá se žánrovými normami, žánrovou kompetencí, a pro vymezení žánru doporučuje pět parametrů: tematický, funkční, kompoziční, jazykový a formální.

Kapitola o **psychostylistice** má čtyři autorky; ty na počátku upozorňují na rozvoj kognitivní stylistiky v posledních dekáдах a dále dělí kapitolu do dvou oddílů. V prvním z nich je **individuální personální styl** představen s pomocí stylových konstant (konfigurací stylémů příznačných pro určitého autora); k tomu ale přistupují momenty vývojové a propojení rysů individuálních s nadindividuálními. Doménou individuálního stylu je běžná a literární komunikace, ale i sféra mediální, náboženská nebo politická; může se uplatnit i ve sféře odborné, nepočítá se s ním snad jediné ve sféře administrativní. Specifiku stylu jazykového i neverbálního chování jedince v běžných rozhovorech představila D. Tannenová (1984) pomocí termínu „konverzační styl“. Druhá část kapitoly má název **Stylistika emcionality** (tj. stylistické kvality zastoupené v každé komunikaci); autorky se nevyhnuly ani obtížnému rozlišování emcionality a expresivity, emocionálního a emotivního... Odkazují mj. k afektivní stylistice S. Fische a představují nejvýraznější prostředky vyjadřování emocí (např. subjektivní slovosled, intonace, mimika a mnohé jiné). V pasáži o zastoupení emcionality v jednotlivých komunikačních sférách ukazují, že není vyloučena ani v odborných textech, zejména v těch popularizačních.

Druhému dílu kompendia dominuje **sociostylistika**, zabírá dvě třetiny svazku. Pro tuto problematiku autoři nezbytně potřebují koncept **komunikačního registru**, ústřední pojem prešovské koncepce rozvíjené D. Slančovou; často se objevoval už v předchozím svazku, ale teprve zde v kapitole 9 dochází k jeho vymezení. Je definován jako „sociálně podmíněné konvencionalizované jazykové a parajazykové chování“ a rozčleněn na komunikační registr makrosociální a mikrosociální. Makrosociální registr představuje konvencionalizované (normované) jazykové a parajazykové chování lidí v **komunikační sféře** vztahené k určité **sociální instituci**; mikrosociální registry jsou pak spojeny se sociálními rolemi (např. lékařský a pacientský), s horizontálními a vertikálními sociálními distancemi (např. soukromý a veřejný, formální a neformální). Oba hlavní typy registrů se mohou dále členit na subregistry (např. sportovní sféra podle jednotlivých druhů sportu), k nimž bývá přiřazena především speciální slovní zásoba. Mikrosociální komunikační registr „řeč orientovaná na dítě“ (jedno z životních témat D. Slančové, srov. Slančová, 1999, 2008 aj.) se tak

člení na subregistry matky, otce, učitelky nebo lékaře. Podle komunikačních situací střídáme (přepínáme) registry, v textech dochází i k jejich interferenci. Po tomto úvodu jsou sociostylistice věnovány dvě rozsáhlé kapitoly: jednak kap. 10 o stylistice vybraných komunikačních sfér, jednak kap. 11 o stylistice variet národního jazyka.

Z **komunikačních sfér** vybrali autoři ty, které pro současnou společenskou, kulturní a jazykovou situaci pokládají za klíčové. Zvolili jich celkem jedenáct. (Nabízí se srovnání se *Stylistikou mluvené a psané češtiny*, Hoffmannová et al., 2016, kde jsme se spokojili se sedmi sférami; k nim přidali slovenští kolegové samostatný výklad sféry politické, právní, náboženské a sportovní.) Čtenáři, resp. studenti jistě ocení jednotné schéma výkladu: u každé sféry po jejím vymezení následuje charakteristika komunikačního registru (jako nositele sociostylistické informace), hlavních žánrů, průniku příslušné sféry se sférami dalšími a aspoň u hlavních sfér i rekapitulace různých názorů na danou oblast. Důsledně je využívána Mikova soustava výrazových kategorií, stále hlavní opora slovenské stylistiky: u každé sféry se uvádí, okolo kterých kategorií se stylémy seskupují, např. u sféry vzdělávací kolem pojmovosti, sociativnosti a operativnosti. U některých sfér je připojena i zmínka o historii jejich zpracovávání ve slovenské stylistice a o vývoji terminologie – např. u sféry vzdělávací vazba na styl učební, didaktický nebo školský, u sféry běžné komunikace na styl hovorový, u sféry administrativní na styl úřední, jednací, hospodářský či obchodní.

Autorkou oddílu o komunikační sféře **vědy a popularizace** je opět D. Slančová a k jejímu výkladu není co dodat. Pojednala zvlášť o komunikačním registru vědeckém, popularizačním a prakticky odborném, každému přiřadila množství žánrů i příznačných prostředků; zachytila dotyky mezi registry vědy, vzdělávání, médií ad. Zaujala mne pasáž o autoreferenci ve vědeckých textech, podle níž u slovenských vědců tlak registrové normy způsobuje trvalou a naprostou dominanci autorské 1. osoby plurálu (zřejmě výraznější než v odborných textech českých nebo polských; srov. k tomu Hoffmannová, v tisku). Připouští se ale záměr některých autorů „vrátit se k přirozenému, ‚ekologickému‘ vyjadřování“, tj. k 1. osobě sg., a „větší prostor pro přirozenou autoreferenci pomocí 1. osoby sg.“ v projevech mluvených.

Zpracování sféry **vzdělávací** (autorka S. Spáčilová) přináší na začátku snad až zbytečně podrobný výklad o školských systémech, různých typech škol a vzdělávání (až po nejsoučasnější *koučing* a *mentoring*), k nimž jsou

přiřazovány jednotlivé subregistry. Hlavní žánry představují edukační dialog a didaktický výklad. U některých forem vzdělávání autorka zdůrazňuje *edutainment*, současné tendence až ke karnevalizaci a infantilizaci. Ze zajímavých detailů uvedu aspoň příznačný inkluzivní a symbiotický plurál užívaný pedagogy (*už víme..., společně se podíváme...*), volný dativ „učitelocentrický“ (*tam mi to nepiš*) nebo náročné víceslovné termíny, s nimiž se seznamují už děti v mateřské škole (*podpor drepmo; sed skrčmo skřížny*).⁵

O **marketingové** komunikační sféře poměrně stručně pojednala M. Gavurová (místo **reklamy** byl zvolen širší koncept marketingu, zahrnující různé typy práce s trhem). Opět uvedu aspoň několik zajímavých postřehů, např. o tom, jaký vliv má na stylistické a stylové kvality komunikátů rozštěpení subjektu reklamy na zadavatele a autora. Žánry marketingových komunikátů se dělí na tiskové, rozhlasové a televizní, až po nejsoučasnější formy internetové (merch, virální reklama). U většiny mluvených komunikátů se tu předpokládá písemná příprava, dialogičnost a spontánnost je pouze stylizovaná. Při charakteristice registru se věnuje značná pozornost prostředkům plnícím funkci estetickou a zábavní, mj. grafice, humoru a slovním hříčkám, rýmu, metaforám a personifikacím i dalším figurám; tady trochu postrádám odkaz na knihu S. Čmejrkové (*Reklama v češtině – čeština v reklamě*, 2000), která se právě těmto prostředkům věnovala s velkou invencí.

Komunikační sféru **mediální** zpracovali J. Mergeš a J. Klingová, a nebyl to snadný úkol; jednak proto, že mediální sféra jako „záznam celého veřejného života“ propojuje téměř všechny další sféry; a dále proto, že tuto sféru i její žánry dělí na komunikační sféru **tradičních médií** (tisk, rozhlas, televize) a komunikační sféru **internetovou**: ta opět „rámcuje všechny ostatní sféry“ a její vymezení představuje samozřejmě pro stylistiku značný problém. (Výklad o této sféře se opírá v nemalé míře o publikaci J. Homoláče et al., 2022.) Velká pozornost je samozřejmě věnována multimodalitě. Na předpovědi počasí je názorně předvedeno prolínání komunikačních registrů (meteorologického, zpravodajského, běžné komunikace), které „zastřešuje“ právě mediální sféra. Pozornost je věnována i mikrosociálnímu registru **bulvárního** zpravodajství, kde se uplatňuje *infotainment*, infantilizace a emocionalita.

⁵ Za nepřesnou považuji zmínku autorky na s. 135 (sv. II), že se ve *Stylistice mluvené a psané češtiny* nepracuje s pojmem *styl*; tento pojem zastupuje celou knihou, u každé komunikační sféry je ve zvláštním oddílu charakterizován příslušný styl.

K mediální sféře má velmi blízko sféra **politická**, zpracovaná J. Mergešem a M. Bočákem v minimálním rozsahu. Vykazuje výrazný průnik i s komunikací marketingovou (žánry spojené s volebními kampaněmi). Rozlišuje se tu dialog mezi politiky a dialog politiků s veřejností (který má ale obvykle povahu mediální). Ani charakteristika politického komunikačního registru se nezdá být příliš vyhraněná, prolíná se i s registrem administrativním (prostředky institucionálně podmíněné). Zajímavá je zmínka o strategiích populistických (mj. subjektivizace, individualizace) nebo o **mediatizaci** politické komunikace (pod vlivem nových médií).

Blízko k mediální sféře má ovšem rovněž sféra **sportovní**; té věnuje prešovský tým D. Slančové v posledních letech tak velkou pozornost, že dokonce zvlášť vyčleňují sféru **mediálního sportu**. Kapitola je dílem D. Slančové a J. Mergeše. Výklad o vlastní sportovní sféře navazuje na řadu prací D. Slančové a její dcery T. (Kovalik) Slančové (2014 aj.) a zabývá se hlavně tréninkovými a zápasovými dialogy (mezi trenéry a hráči kolektivních sportů). Rozlišuje se tu styl autoritativní, submisivní a kooperativní a z registru vystupují do popředí mj. různé typy gest (instrukčních, afektivních ad.). U sféry mediálního sportu je zdůrazňována zábavnost, estetická stránka sportu, ale i konfliktnost a emoce; registr je podmíněn i rozdílnými sociálními rolemi sportovců, trenérů, fanoušků nebo funkcionářů. (Srov. k tomu i publikaci M. Bočáka, J. Mergeše a P. Sasáka, 2018, s názvem *Súčasný mediálny šport*.)

Sféru **administrativní** vyložily S. Spáčilová a M. Bodnárová poměrně tradičně; kromě zmínky o méně častých žánrech mluvených (symetrické a asymetrické úřední dialogy) se přidržely obvyklého dělení písemných textů na žánry dokumentární, informativní a heslové. Dominantní prvky registru označují jako *administrativismy (kancelarismy)*. Zmiňují i průnik této sféry se sférou běžné komunikace (v žánrech jako pozvánky, blahopřání, svatební oznámení). Pod administrativní komunikaci bývá obvykle zahrnuta i komunikace **právní** (zde ale autorkou D. Slančovou vyčleněná jako samostatná sféra). Pokud jde o registr, slovní zásoba je podle autorky „v podstatě velmi chudá“; trochu nás možná zarazí konstatování, že je hodně blízká „lexiku běžného jazyka“ (s. 218); od běžné komunikace se naopak maximálně vzdaluje vysoce nominalizovaná a kondenzovaná syntax. Žánry dělí autorka do tří skupin: texty legislativní, notářské písemnosti a žánry forenzní (soudní). Hlavně tato poslední skupina (zahrnující obžalovací a obhajovací projev,

výslech, svědeckou výpověď, znalecký posudek, rozsudek), vyznačující se i prostředky citovými a apelovými, sugestivností a rétorickou exponovaností, zřejmě opravňuje poměrně neobvyklé vyčlenění specifické právní sféry.

Sféru **literární** zpracovala opět D. Slančová – v nepříliš velkém rozsahu, způsobeném jistě mj. tím, že registr spojený s „ikonizovanou zážitkovostí“ téměř nelze charakterizovat; ze statistických výzkumů J. Mistríka je vyvo-zováno, že se nejvíce blíží registru běžné komunikace. Naznačený přehled žánrů (epických, lyrických a dramatických, prozaických a poetických) se opírá o genologické práce P. Šidáka (2013 aj.) a zahrnuje např. i horory, komiksy, fantasy nebo dystopie, také rozhlasové a televizní hry, scénáře, libreta. Opět se tu upozorňuje na multimodalitu, hlavně na spojování složky verbální a hudební, ale i na symbiózu „jazyka, obrazu, zvuku a hudby“ při inscenaci dramatického textu.

Z jedenácti komunikačních sfér jsem si na závěr nechala dvě, jejichž zpra-cování ve mně vzbudilo určité rozpaky. Kapitola M. Bodnárové a J. Kičura Sokolové o sféře **běžné komunikace** odkazuje na některé práce o věkových stylech a vyzdvihuje specifiku „mládežnického slangu“. Široký rozsah komu-nikačního registru (s expresivním lexikem, subjektivitou výrazu, specifickou mluvenou syntaxí) je postihnout celkem zdařile. Žánry běžné komunikace jsou rozděleny na monologické a dialogické, mluvené a písemné; mluvené dialogy na telefonické dialogy a běžné rozhovory; a běžné rozhovory na symetrické a asymetrické. Symetrické typy však podle autorek reprezentují „společenská konverzace“ a „rozhovor-zábava“ – domnívám se, že to jsou značně výlučné a specifické typy dialogu (nepokládala bych je za „prototypy běžného dialogu“) a že symetrický běžný dialog může mít mnoho dalších podob, mj. třeba i charakter konfliktní. Škoda, že se nepodařila vzájemná projekce této typologie s dělením dialogů zmíněným zde na s. 32 (svazek II.) na kosituační nebo konsituační (doprovodné) a dále na narativní, deskriptivní, argumentační a explikativní. Typ „telefonický dialog“ pak z těchto klasifikací úplně vybočuje, je motivován technicky (užitým komunikačním kanálem) a se všemi uvedenými druhy se kříží: telefonicky můžeme konverzovat, vyprávět i popisovat... Nevím, kam by autorky zařadily např. nákupní rozhovor. Pokud jde o asymetrické běžné dialogy, v rozhovorech rodičů s dětmi sice mají rodi-če dominantní pozici, ale lze opravdu např. dialogy rodičů s malými dětmi označit jako „rozhovor-interview“? A typ „kolektivní monologizovaný dialog“ je jistě velmi vzácný; na základě ukázky bych spíše nemluvila o monologi-

zaci, když se tu účastníci přímo překotně střídají... Pro typologii běžných komunikátů mohly posloužit jako inspirace některé studie Olgy Müllerové; seznam literatury bohužel uvádí jen některé její starší práce, autorky už zřejmě nestačily využít např. výbor z jejích textů *Dialog a mluvená čeština*, vydaný na počátku roku 2022.

Dále autorky vyčleňují dialogické žánry písemné (chaty, internetové diskuse), monologické žánry mluvené/písemné (uveden je vtip a blahopřání – nikoli např. prosba, poděkování, kondolence, omluva, pozvání, pomluva aj.) a monologické žánry písemné (pozdrav, soukromý dopis, soukromý e-mail a soukromá SMS). Poněkud překvapuje, když se u soukromého e-mailu mluví o tom, že „emailování představuje převážně (polo)oficiální pracovní korespondenci“. Pokud jsem něco nepřehlédla, nejsou zahrnuty běžné (často multimodální) dialogy vedené na sociálních sítích.

Sféru **náboženskou** zpracovala M. Bodnárová a já plně respektuji skutečnost, že tato komunikační sféra má ve slovenském (nepochybně i polském) prostředí jinou pozici než v prostředí českém. Přesto se domnívám, že stylistika by nemusela obsahovat tak podrobné výklady o sociální instituci náboženství a církve či o fenoménech sacrum/sanctum/infernum. Autorka předkládá **křesťanský** makrosociální komunikační registr (ač upozorňuje, že je třeba uvažovat i o islámském, buddhistickém, hinduistickém, pohanském, satanistickém a o registrech různých sekt, v rámci křesťanského pak o římskokatolickém, řeckokatolickém, evangelickém a pravoslavném subregistru). Podle sociálních rolí pak vyděluje mikrosociální registr kněžský, řeholnický a laický, případně i kazatelský. Kněžský registr je předveden (opět přehnaně podrobným) výkladem o subregistru **exorcistickém**. Registr řeholnický by autorka doporučovala dělit na subregistry podle jednotlivých řádů (jezuitského, františkánského aj.). V rámci laického registru se podle autorky výrazně profiluje subregistr **charismatický**, a opět je připojen rozsáhlý výklad o charismatickém hnutí. Kapitulu uzavírá desetistránkový přehled žánrů náboženské komunikace. Chápu, že jde o autorčino životní téma, ale přece jen se mi zdá, že se tato kapitola způsobem zpracování z celé publikace značně vymyká.

Další sociostylistická kapitola Stylistika variet národního jazyka pochází z pera M. Gavurové. Autorka vychází z kontinua variet, které se postupně vytvořily mezi spisovným jazykem a nářečím: na této škále rozlišuje spisovnou varietu, běžnou standardní varietu (s variantou celoslovenskou, západo-

středo- a východoslovenskou), substandardní variety a dialekty. Jevy interdialektové (nadrážční) jsou přiřazeny k nářečí, ale konstatuje se, že právě interdialektismy výrazně pronikají do variety standardní a substandardní. (Tady by možná bylo užitečné připomenout, co znamená ve slovenské sociolinguistice *standard* a *substandard*.) Autorka sleduje nářeční (a interdialektické) jevy se specifickou stylistickou a stylovou hodnotou, především prostředky slovotvorné, syntaktické a lexikální, ale také frazémy, parémie, etnografismy a nářeční historismy. Jádrem kapitoly je pak výklad o využití nářečních výrazů ve vybraných komunikačních sférách; markantní stylistické efekty přinášejí zejména ve sféře literární, marketingové nebo internetové. V této kapitole (a nejen zde) se publikace hlásí k východoslovenskému domovskému prostředí autorů, mj. zmínkou o slábnoucí diglosii (bivarietismu) v tomto regionu.

Zbývajících sto stran publikace vyplňují nerozsáhlé kapitoly o dalších „stylistikách“; myslím, že v tomto ohledu skutečně nedošlo k žádnému opomenutí. **Vývojová** stylistika zkoumá osvojování stylům a uvědomování stylistických kvalit v procesu vývoje řeči (resp. vývoj stylistické kompetence). D. Slančová a S. Spáčilová jsou badatelkami v tomto ohledu velmi zkušenými; čtenářům zde přibližují osvojování komunikačních registrů i textových struktur v jednotlivých fázích vývoje dítěte, utváření „protoidiolektu“, schopnosti vstupovat do dialogu. **Historickou** stylistiku podala D. Slančová v podobě stručného náčrtu – asi i proto, že historická dynamika (vývoj) jazykových i neязыkových prostředků, textů, žánrů i stylů (např. funkčních stylů) představuje nepochybně zajímavé, ale relativně málo zpracované téma; autorka tu mohla odkázat pouze na práce několika málo slovenských stylistů, především E. Paulinyho.

M. Gavurová napsala kapitoly o **translační** stylistice (stylistice překladu) a o **komparativní** stylistice, dvě kapitoly velmi těsně propojené; právem tu poukazuje na společný česko-slovenský kontext vytvořený osobnostmi F. Mika, A. Popoviče a J. Levého. Obě blízké disciplíny sledují vztah stylu originálního textu a stylu překladu, vznikající výrazové posuny. Při překládání nelze oddělit styl od významu, překladatel se musí soustředit na nedílnou jednotu obojího, umět určit stylistické konstanty překládaného textu. Autorka zdůrazňuje s oporou o práce J. Boase-Beierové nezbytnost integrace stylistiky do translatologie, která donedávna nebyla samozřejmostí. V popředí tu samozřejmě stojí stylistika uměleckého překladu. Autorka ukazuje některé jevy, které jsou předmětem zájmu komparativní stylistiky: problémy působí např.

překlad expresivních výrazů, idiomů, intenzifikátorů, práce se slovosledem, se syntaktickými konstrukcemi kondenzovanými a redundantními, nominálními a verbálními, s časovými posuny aj., a někdy i samotný výběr registru. Komparace se může týkat překladu konkrétních výrazů, celých textů nebo různých překladů téhož textu.

U **kritické** stylistiky představuje M. Bočák některé analytické nástroje, které umožňují odhalovat v textech ideologické a mocenské významy: lze se zaměřit na označování aktérů, volbu aktiva či pasiva, preference prostřednictvím aktuálního členění, na vyjadřování negace a postojové modalit, na předpokládání a implikování nebo na reprezentaci času a prostoru.

Praktická stylistika (srov. už Slančová, 1994) je tématem kapitoly A. Timkové Lazurové, která podává jakýsi návod ke stylizaci textů. Vychází se ze známé posloupnosti antické rétoriky (*inventio, dispositio, elocutio, memoria, actio/pronuntiatio*) a studenti jsou poučováni o fázích textotvorné (slohotvorné) činnosti: o tom, jak volit téma textu, jeho členění, výrazové prostředky, citáty, jak napsané upřesňovat a kontrolovat. Odkazuje se tu k prostředí školnímu (např. vytváření osnovy), ale také k oblasti **tvůrčího (tvořivého) psaní** a k možnostem rozvíjení individuálního stylu. Tvořivé psaní je chápáno jako doplnění a nadstavba komunikační a slohové výchovy.

Stejná autorka napsala i první část kapitoly o **aplikované** stylistice, která je věnována pozici **didaktiky slohu** ve školním vyučování mateřského jazyka, rozvoji produkční a recepční textové kompetence, typům stylizačních cvičení apod. Druhá část kapitoly od J. Kičura Sokolové je pak věnována **forenzní** stylistice, jejímu předmětu a metodologii určování autorství. Stylistický rozbor může zachytit jazykové vzorce příznačné pro autora, např. jeho výběr ze synonym, variant, dublet apod.; ke slovu tu přicházejí metody kvalitativní i kvantitativní, vedoucí k utváření profilu autora a k možnostem jeho identifikace.

Poslední kapitola D. Slančové je věnována **dějínám** stylistiky, představovaným opět od antické rétoriky s důrazem na rozvoj moderní stylistiky ve 20. století. Padají tu známá jména Ch. Ballyho, K. Vosslera, L. Spitzera, představitelů ruského formalismu i Pražské školy; dále se pak autorka soustřeďuje na dějiny stylistiky **slovenské**, jejichž završením je v této chvíli recenzovaná publikace. Zde padají jména ještě známější, v publikaci opakovaně citovaná: jména protagonistů slovenské stylistiky E. Paulinyho, M. Ivanové-Šalingové, J. Horeckého, J. Mistríka, F. Mika, J. Findry, J. Mlacka a dalších. Zvlášť je

pak vyčleněna **prešovská** akademická stylistika: vždyť její vývoj profilovali při svém působení v Prešově právě F. Miko, J. Mlacek – a zvláště pak „domácí“ prešovští badatelé J. Sabol, F. Ruščák nebo D. Slančová.

Prešovské kompendium tedy není pouze standardní učebnicí, ale představuje úplný koncentrát stylistického vědění, zasazeného do širokého kontextu; lze se tu seznámit s nejrůznějšími stylistikami, které ale poukazují i k mnohým moderním lingvistikám (lingvistika mediální, sportovní, politická, forenzní, teolingvistika aj.). Učebnice je navíc doplněna elektronickou online cvičebnicí v podobě webové stránky (<https://www.ff.unipo.sk/stylistika>). Ta obsahuje záložky *Zopakujte si* (sumarizace jednotlivých kapitol učebnice, definice základních pojmů), *Úlohy a cvičení*, *Další materiály* (doplňkové texty k rozšíření vědomostí) a *Prečítajte si* (se seznamem doporučené literatury ke každé kapitole).⁶ Učebnice je perfektně vypravena po stránce grafické, což souvisí s už zmíněným množstvím originálních a zajímavých textových ukázek, doprovázených často i obrázky. Jen někdy jsou texty reprodukovány pomocí obrázků špatně čitelné (např. II. díl, s. 122, 205, 386 aj.), ale to je zanedbatelný nedostatek. Poněkud „uživatelsky nepřívětivé“ je zařazení seznamu literatury, na kterou se odkazuje v textu, na konec II. svazku; při čtení svazku I je vyhledávání odkazů trochu nepohodlné. Pár drobných kritických připomínek však nemůže nijak oslabit můj obdiv ke gigantickému výkonu prešovského týmu; dílo je velkým obohacením i pro stylistiku českou a slovanskou, a jen ty ukázky a jejich interpretace by si zasloužily samostatnou recenzi!

Důraz na interaktivní přístup ke slovenské stylistice, který prostupuje prešovskou publikací, čtenáři přirozeně evokuje jinou slovenskou publikaci, vydanou o několik let dříve: *Interakčná stylistika* bratislavských lingvistek Olgy Orgoňové a Aleny Bohunické vyšla roku 2018. Je to poměrně útlá knížka (155 stran textu, resp. 200 stran i se seznamem literatury a rozsáhlým anglickým resumé). Autorky samy ji označují za „prolegomenon“ k interakční stylistice. Na rozdíl od prešovského kompendia nejde o učebnici, ale o proklamativní teoreticko-metodologickou studii; základní východiska si však podle mého názoru odpovídají. Bratislavské lingvistky se sice rozhodly

⁶ Jen se mi zdá, že záložky jsou zatím zaplněny asi tak z poloviny; další materiály jistě nejsou nutné, ale někde nenacházíme ani žádné úlohy a cvičení... Možná bylo záměrem autorů cvičebnici ještě průběžně doplňovat, ale od vydání knižní publikace přece jen už uplynuly nejméně dva roky.

používat raději adjektivum *interakční* než *interaktivní*⁷ (aby byl jejich přístup spojován spíše s *akcí* než s *aktivitou*); ale také ony kladou důraz na jazykovou komunikaci jako druh sociální interakce, na „verbálně-neverbální chování lidí v (dialogické) interakci tvůrců i adresátů textů na veřejnosti i v soukromí, napříč různými sférami života“. Vyzdvihují orientaci na každodenní dialogy, na jejich chápání procesuální a kontextové, a s prešovským týmem mají společné i intenzivní navazování na koncepci Fr. Mika; kromě toho se hojně opírají o názory J. Dolníka, jemuž je kniha věnována. Na rozdíl od kolegů z východního Slovenska se však ostře a opakovaně distancují od strukturalistických selekčních přístupů, od hledání apriorních vzorců, modelů a invariantů, od dichotomických protikladů; akcentují spíše variabilitu, aproximace, graduálnost, škálování. Styl zde rozhodně není chápán jako „cílevědomý výběr prostředků“, počítá se s jeho složkami záměrnými i nezáměrnými. Zaklínadlem autorek je prefixoid **inter-**: „interstylistika“ je obklopena interakčností, intersubjektivitou, interpretativností, interdisciplinarností a intertextualitou (v reálném interlokučním dialogu či v dialogu interdiskurzivním). Zdůrazňovány jsou i procesy recepce textu a závažnost neverbálních prostředků. Koncepce autorek je ovšem v této publikaci aplikována jen při interpretaci několika málo ukázek, zaměřené mj. na tzv. *konverzační figury*.

Se slovenskými publikacemi z posledních let se tedy vydáváme po cestách značně odlišných od tradičních stylistik 20. století – ale zároveň po cestách předznamenanych už některými staršími pracemi z okruhu pragmatické stylistiky, zejména studiemi D. Franckové, B. Sandigové a M. Seltingové, které už také zasazovaly styl do interakčních kontextů. (Srov. k tomu L. Lacková, 2020, v recenzi knihy Orgoňové a Bohunické.) O interakční/konverzační stylistice uvažoval také S. Gajda (2006). Tento směr ostatně v mnohém odpovídá i poslední české stylistice (Hoffmannová et al., 2016), která sdílí s prešovskou publikací ústřední koncept komunikačních sfér a mezi charakteristikami stylu jednotlivých sfér vyzdvihuje mj. druh kontaktu mezi komunikanty, dialogičnost a interakčnost. Ostatně jeden z autorů české stylistiky, Petr Kaderka, byl členem týmu, který uvedl do českého prostředí podnětnou knihu P. Auera *Jazyková interakce* (2014), k níž odkazují obě slovenské publikace. Vzájemné česko-slovenské porozumění je tu zjevné; vždyť také českou stylistiku

⁷ D. Slančová používá důsledně a dlouhodobě termín *interaktivní stylistika*; srov. už Slančová, 2003.

recenzovala D. Slančová, bratislavskou publikaci J. Kořenský, prešovskou stylistiku L. Saicová Římalová. Můžeme jen doufat, že se tato harmonická spolupráce bude i nadále rozvíjet.

JANA HOFFMANNOVÁ*

Literatura

- Auer, P., 2014, *Jazyková interakce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Bočák, M. – Mergeš, J. – Sasák, P., 2018, *Súčasný mediálny šport (Tri prieniky do fungovania športu v televízii)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- Čmejrková, S., 2000, *Reklama v češtině – čeština v reklamě*, Praha: LEDA.
- Gajda, S., 2006, *Stylistyka interakcyjna/konwersacyjna – co zacząć? – Style konwersacyjne*, ed. B. Witosz, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 21–29.
- Hausenblas, K., 1987, *Situace stylistiky, její koncepce a aktuální úkoly*, „Slavica Pragensia“ 26, s. 9–18.
- Hoffmannová, J., 1997, *Stylistika a... Současná situace stylistiky*, Praha: Trizonia.
- Hoffmannová, J., v tisku, *Ke stylu vědecké komunikace v některých slovanských jazycích (srovnávací analýza)*, „Slavia“.
- Hoffmannová, J. et al., 2016, *Stylistika mluvené a psané češtiny*, Praha: Academia.
- Homoláč, J. et al., 2022, *Míšení žánrů, stylů a diskurzů v internetové komunikaci*, Praha: Academia.
- Jedlička, A., 1982, *Typy norem jazykové komunikace*, „Slovo a slovesnost“, 43, s. 272–281.
- Lacková, Ľ., 2020, *Slovenské podoby interakčnej stylistiky*, „Naše řeč“, 103, s. 373–376.
- Müllerová, O., 2022, *Dialog a mluvená čeština (Výbor z textů)*, Praha: NLN.
- Orgoňová, O. – Bohunická, A., 2018, *Interakčná stylistika*, Bratislava: Univerzita Komenského.
- Slančová, D., 1994, 1996, *Praktická stylistika*, Prešov: Slovacontact.
- Slančová, D., 1999, *Reč autority a lásky*, Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- Slančová, D., 2003, *Východiská interaktívnej stylistiky (Od eklektizmu k integrácii)*, „Slovenská reč“, 68, s. 207–223.

* <https://orcid.org/0000-0002-4442-4468>, Ústav pro jazyk český AV ČR, v v. i, Praha, hoffmannova@ujc.cas.cz

- Slančová, D., ed., 2008, *Štúdie o detskej reči*, Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- Slančová, D. – Slančová, T., 2014, *Reč pohybu, authority a súdržnosti*, Prešov: Fakulta športu Prešovskej univerzity.
- Šidák, P., 2013, *Úvod do studia genologie. Teorie literárního žánru a žánrová krajina*, Praha: Akropolis.
- Tannen, D., 1984, *Conversational Style: Analyzing Talk Among Friends*, Oxford: Oxford University Press.

